

će se donekle liberalizirati, pojedini će profesori predavati različite predmete.

Predmete, satnicu i udžbenike propisivala je država, tj. usvojilo je sveučilište u Beču ili Budimpešti. U predavanjima su se slijedili autori odobreni od državnih vlasti, valjalo je izbjegavati nedovoljno sigurna pitanja, profesori su prethodno morali položiti državni ispit.

Nije bilo izmjena nastavne osnove za teološke škole tijekom cijeloga 19. stoljeća. Sve do konca 19. stoljeća nije došao u pitanje austrijski program teološke nastave te s tim u vezi tip svećenika.

Riassunto

La Ratio studiorum dei primi cinquant'anni di vita del seminario di Segna è contraddistinta dalla concezione giuseppinista dei rapporti tra Chiesa e Stato vigente nella monarchia dalla metà del Settecento. Tale concezione, opposta a quella romana, ha come scopo dare ai futuri sacerdoti una formazione pastorale secondo la visione dello stato illuminista. Questa visione austriaca nonostante la ragionevolezza di aver basato la formazione del clero sulla teologia pastorale fu compromesso dalla volontà dello stato di formare un clero che fosse una specie di impiegato statale con il compito di plasmare il buon cittadino piuttosto che avvicinare i credenti a Dio. Il sacerdote non ha soltanto lo scopo di portare la Buona novella al popolo, cioè di evangelizzare, ma egli deve essere altresì maestro del popolo, impegnato nell'educazione di tutto ciò che aiuta il progresso della società e serve al bene comune. Tre professori nel corso di due anni del corso filosofico insegnavano: logica, metafisica e filosofia morale, matematica pura e applicata, fisica. I quattro professori iniziali del liceo teologico insegnavano ognuno due materie nel corso di quattro anni: a) storia della Chiesa e diritto canonico, b) sacra scrittura: Antico e Nuovo Testamento, c) dogmatica, d) morale e pastorale. Lo stato decideva e stabiliva le materie, il corso di studio, gli autori dei testi seguiti nelle lezioni. Il corpo docenti era tenuto a sostenere gli esami di stato per poter insegnare.

Agneza Szabo

SENJSKA BOGOSLOVIJA I PRIHVAĆANJE PARČIĆEVA MISALA ZA BISKUPA POSILOVIĆA 1876.-1894.

Dr. sc. Agneza Szabo, Zagreb

UDK: [377.5/6 : 254.4] : 25 + 264-12 PARČIĆ, D. +
262.12 POSILOVIĆ, J. (497.5 SENJ) "1876/94"

Izlaganje na znanstvenom skupu

1. Uvod

Mislim da nije potrebno posebno dokazivati da je problematika Parčićeva misala i njegova prihvaćanja krajem 19. kao i na samom početku 20. stoljeća prije svega prvorazredni filološki problem. No budući da se prihvaćanje istoga misala, kao i njegov tisak, ostvarilo u vrijeme dok je Juraj Posilović bio senjsko-modruški biskup (1876.-1894.), a nakon toga preuzeo je službu zagrebačkog nadbiskupa (1894.-1914.), težište ovog izlaganja odnosit će se na službu biskupa Posilovića na slavnoj stolici Senjsko-modruške biskupije, kao i njegove zasluge u promicanju glagoljice, te osobito u pogledu tiskanja Parčićeva misala 1893. godine, zajedno s odjecima u javnosti, u koje se, već po starom običaju, umiješala austro-ugarska politika, pa i sam mađarofilski ban u Hrvatskoj Dragutin Khuen-Héderváry (ban 1883.-1903.).

Uz ovo želim također naglasiti da sve do započetih demokratskih promjena (1990.) ime zaslužnoga senjsko-mudruškog ili krbavskog biskupa dr. Jurja Posilovića (1876.-1894.), a potom i slavnoga zagrebačkoga nadbiskupa (1894.-1914.) nismo mogli naći zabilježeno niti u jednoj hrvatskoj enciklopediji ili leksikonu, naravno nakon 1945. godine. Izuzetak je jedino proslavljeni zbornik Znameniti i zaslužni Hrvati, koji je objavljen u povodu 1000. obljetnice hrvatskog kraljevstva 925.-1025., u kojem je i ime zagrebačkog nadbiskupa Jurja Posilovića, dobilo zasluženo mjesto i u kojem se izričkom navodi da je , 'Posilović kao senjski biskup proveo upotrebu

glagolice“.¹ Naravno, razloga za kasnije prešućivanje Posilovićeve imena nije bilo, no lako se može zaključiti da je jugokomuniste, pa i liberale smetalo što je nadbiskup bio ne samo crkveni velikodostojnik nego k tome još i jedan od osnivača Prvog hrvatskog katoličkog kongresa u Zagrebu 1900. godine, što je njima bila jako nepoćudna činjenica, a potom osobito još i to što je baš on, Posilović, ponovno doveo isusovce u Zagreb, te uz zakladu zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika (1858.) i sam bitno pridonio gradnji bazilike Srca Isusova. Upravo zbog ove potonje činjenice bio je javno i oštro napadan i od ondašnje liberalne javnosti, osobito zagrebačke.² Konačno je ime nadbiskupa Posilovića dobilo mjesta u prije desetak godina objavljenom Hrvatskom leksikonu, premda svega desetak redaka, što još uvijek nije ni izdaleka onoliko koliko ovome velikanu hrvatske povijesti pripada.³

2. Osvrt na djelovanje biskupa Jurja Posilovića na stolici Senjsko-modruške ili Krbavske biskupije (1876.-1894.)

1.1 Sažeti biografski pregled Jurja Posilovića prije dolaska u Senj

Prema rezultatima novije historiografije dobro su poznate brojne zasluge biskupa Jurja Posilovića dok je bio senjsko-modruški biskup (1876.-1894) i kasnije zagrebački nadbiskup. Na stolicu Senjske biskupije došao je sa solidnim iskustvom svećeničkog, književnog i nastavničkoga rada, ali bez poznavanja glagoljaške tradicije. Naime, nakon završenih teoloških studija u ugarskom zavodu Pazmanium u Beču, gdje je zaređen za svećenika (1858.) te uskoro na istom zavodu stekao i doktorat znanosti iz područja biblijskih znanosti i crkvenoga prava (1861.) vratio se u Zagreb na raspolaganje nadbiskupu Jurju Hauliku, koji je i zaslužan za njegovo školovanje. Hau-

1 Velimir DEŽELIĆ, Posilović Josip Juraj dr. nadbiskup zagrebački, *Znameniti i zaslužni Hrvati 925-1025*, Zagreb, 1925. (ur. Emilij Laszowski i suradnici), str. 218.

2 Agneza SZABO, Političke i crkvene okolnosti u doba gradnje bazilike Srca Isusova u Zagrebu, *Tkalčić*, godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 2002., br. 6, str. 191-230; 209-226.

3 Posilović Juraj, zagreb. nadbiskup, *Hrvatski leksikon*, 2, Zagreb, 1997., str. 293. Ističem da je autorica ovih redaka napisala mnogo veći prilog za isti leksikon, ali ga je uredništvo reguliralo na svega 12 redaka.

lik ga je najprije imenovao nadstojnikom sjemeništa te profesorom povijesti Novoga zavjeta i kanonskog prava u istom sjemeništu. Istovremeno se Posilović zalagao za promicanje kulture i prosvjete u narodu i stoga se pridružio nadbiskupu Hauliku glede osnivanja Književnog društva Sv. Jeronima u Zagrebu (1867.), iza čega su stajali isusovački misionari koji su povremeno dolazili u Zagreb i s kojima će Posilović usko surađivati i kao senjsko-modruški biskup. Sve do svoga imenovanja za senjsko-modruškog biskupa (1876.) bio je i glavni bilježnik istoga književnog društva, te je u svakom godištu kalendara i Ljetopisa svetojeronimskog društva *Danica* napisao opširan Ljetopis društva, koji je i danas prvorazredan povijesni izvor za proučavanje povijesti toga toliko zaslužnog društva upravo u prvom desetljeću njegova djelovanja. U međuvremenu bio je Posilović i urednik zagrebačkoga *Katoličkog lista* (1872.-1875.) u kojem je već ranije objavio više stručnih i znanstvenih rasprava, a kasnije i polemika iz područja crkvenog prava i povijesti, te osobito u pitanjima definiranja papine nepogrešivosti, kao i novog školskog zakona za pučke škole (1874.). A nakon otvaranja modernog Sveučilišta u Zagrebu (1874.), koje svoje utemeljenje duguje zagrebačkim isusovcima (1869.), Posilović je imenovan redovitim profesorom na Bogoslovnom fakultetu (1874.-1876.), te uskoro i njegovim prvim dekanom.⁴ Nakon što se senjsko-modruški biskup

4 Više o životu i radu Jurja Posilovića vidjeti u: Franjo PLEVNJAK, *Prilozi za kulturnu povijest hrvatskog svećenstva*, Zagreb, 1910. (poglavlje: Dr. Juraj Posilović nadbiskup zagrebački, str. 459-464); Antun CUVAJ, *Građa za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije*, Zagreb, 1913., sv. VIII., str. 113-114; Fran BARAC, *Nadbiskup dr. Juraj Posilović, Narodne novine*, 1914., br. 95. Riječ je o zapaženom nekrologu u povodu nadbiskupove smrti. Međutim, liberalne novine *Obzor* zabilježile su nadbiskupovu smrt sasvim kratko, ali su zato zapažene nekrologe u povodu smrti zagrebačkoga nadbiskupa dr. Jurja Posilovića objavila i druga glasila u zemlji, dakako i *Katolički list*. O životu i djelu senjsko-modruškog biskupa i Zagrebačkog nadbiskupa dr. Jurja Posilovića postoji više starijih i novijih priloga, među kojima uz brojne priloge ovdje ističem: Josip BUTURAC, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094.-1944.*, Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 1944., str. 66-67. Brojni podaci o životu i radu senjsko-modruškoga biskupa i kasnije zagrebačkog nadbiskupa dr. Jurja Posilovića nalaze se također u zagrebačkom *Katoličkom listu* (1861.-1914.), a povremeno i u drugim glasilima koja su izlazila u to vrijeme. Od novijih priloga ističem: Mile BOGOVIĆ, *Juraj Posilović – senjsko modruški biskup i zagrebački nadbiskup*, *Zvona*, Rijeka, 1983./3, str. 5.; Mile BOGOVIĆ, *Veze zagrebačke i senjsko-modruške biskupije, Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994*, zbornik u čast kardinala Franje Kuharića, Zagreb, 1995., str. 283-293 (poglavlje 7: Juraj Posilović (1876.-1894.), str. 291); Agneza SZABO, *Juraj Posilović 1894.-1914.*, zbornik radova *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., str. 480-487; Mile BOGOVIĆ, *Senjsko-modruška illi Krbavska biskupija*, Izvješća biskupa Svetoj Stolici, Zagreb, 2003.; vidjeti poglavlje o Jurju Posiloviću (1876.-1894.), str. 79-81; Agneza SZA-

Vjenceslav Soić (ordinarij 1869.-1875.) povukao iz službe, među kandidatima za njegova nasljednika spominjao se i poznati hrvatski povjesničar, ali i političar Franjo Rački, rodom iz Fužina. Međutim, za crkvene i državne vlasti od Račkoga, koji je tada i poznati pripadnik liberalne Narodne stranke (Strossmayerove), bila je ipak mnogo prikladnija osoba sveučilišnoga profesora Jurja Posilovića, premda austro-ugarske vlasti, prije svega ugarska strana, nisu bile ni s njime zadovoljne. Konačno je, nakon carsko-kraljevskog imenovanja, 26. srpnja 1876. slijedilo i imenovanje Sv. Stolice, odnosno tadašnjega pape Pija IX. Ovim je Juraj Posilović postao novi senjsko-modruški biskup.⁵

1.2 Juraj Posilović, senjsko-modruški biskup (1876.-1894.), i njegove zasluge u pogledu prihvaćanja Parčićeva misala

Kao što vidimo, novi senjsko-modruški biskup Juraj Posilović nije stigao u Senj kao nepoznata osoba u crkvenoj, pa niti u hrvatskoj javnosti. Koristeći ranija iskustva odmah je, uz brojne druge djelatnosti, pokrenuo i tiskanje *Službenog vjesnika* Senjske i Modruške ili Krbavske biskupije (1876.) koji je izlazio sve do konca godine 1945. Uz to je osobitu brigu posvetio bogoslovnom sjemeništu u Senju, kako u materijalnom tako i u duhovnom smislu. Zato je osim općeg poboljšanja svakodnevnog standarda nastojao, uz postavljanje najkvalitetnijih profesora, poboljšati i kvalitetu nastave u sjemeništu te su u tom cilju postupno uvedene i nove discipline (crkveno govornišтво, sociologija, osnovni problemi zdravlja itd.). Osim toga za duhovnu obnovu svoje biskupije uveo je biskup Posilović isusovačke pučke misije u nakani da uz pomoć višednevnih staleških propovijedi produbi kvalitetu kršćanskog življenja u narodu. Radi toga je i sam napisao brojne poslanice koje su prvorazredni poticaj za rast vjere i morala u narodu. Osim toga, koliko god je mogao, i materijalno je pomagao ‘brojne sirote, nevoljnike i bijednike’ svoje biskupi-

BO, Zagrebački nadbiskup Juraj Posilović – mecena hrvatske kulture i prosvjete, *Naše domovine kinč prežehni*, zbornik u čast 70. ljetnice bistričkoga župnika i prvog upravitelj Hrvatskog nacionalnog svetišta Majke Božje Bistričke mons. Lovre Cindorija, Zagreb, 2004., str. 331-346.

5 Mile BOGOVIĆ, *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija*, Izvješća biskupâ Svetoj Stolici, Zagreb, 2003., str. 79-80.

je. Osim zauzetog upravljanja povjerenom biskupijom, Posilović se kao virilni član Hrvatskoga sabora nije za vrijeme rasprava upuštao u stranačka sukobljavanja,⁶ ali je iskoristio svoj utjecaj u Saboru za poboljšanje materijalnoga položaja svećenstva. Kako je isticao, područje njegove biskupije jest siromašan kraj i slabo naseljen pa stoga ne može sam uzdržavati svoje svećenike. Stoga je uz potporu dovoljnog broja saborskih zastupnika podnio pismeni prijedlog kojim je zatražio da se dotacija dušobrižničkog svećenstva propisanim, to jest zakonskim putem uredi tako da se svota odgovarajuća reguliranoj dotaciji, sigurnosti radi, svake godine iznova uvrsti u državni proračun. Mnogi izvori bilježe da je svećenstvo Senjsko-modruške biskupije i za ovo djelo bilo oduvijek zahvalno biskupu Posiloviću.⁷

Prema općoj ocjeni njegovih suvremenika, ali i kasnijih povjesničara, osobitim zaslugama biskupa Jurja Posilovića pripadaju i njegova neumorna nastojanja oko očuvanja glagoljice u hrvatskom narodu. Tim su pismom napisana brojna književna i crkvena djela, kulturni i povijesni spomenici, među kojima su, uz znamenitu Bašćansku ploču (oko 1100. godine), i znameniti misali, i to već od 14. pa sve do početka 20. stoljeća. Premda Posilović nije imao iza sebe glagoljašku tradiciju, po dolasku u Senj (1876.) znao se prilagoditi potrebama biskupije. Prevladavši goleme političke, a potom i financijske teškoće, dao je uz financijsku potporu Sv. Stolice u Rimu u Propagandinoj tiskari godine 1893. tiskati novi staroslavenski misal u redakciji Dragutina Parčića i uveo ga u svaku župu svoje biskupije. Također je, i to uz suglasnost pape Lava XIII., objavio opširnu i vrlo lijepu poslanicu *O stoslavenskoj službi Božjoj*, 22. ožujka iste godine, te odredio svećenstvu Senjsko-modruške biskupije za strogu dužnost "da počne opet uspostavljati Božju službu jezikom stoslavenskim kako je bivalo od najstarijih vremena, te ima biti do dana današnjega, te da se ubuduće nesmiije upotrebljavati "ščavet" nego

6 Prema ondašnjim zakonima u Hrvatskoj, ali i cijeloj Austro-Ugarskoj Monarhiji, sve do 1918. biskupi i nadbiskupi su virilni članovi Hrvatskoga sabora trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, što znači da su po svojoj službi, a ne temeljem raspisanih izbora, bili dužni sudjelovati u radu Hrvatskoga sabora. Ukoliko ne bi mogao sam doći i, dakako, sudjelovati u raspravama ako je želio, bio je dužan poslati svoga zamjenika, koji je mogao na Saboru pročitati i biskupove prijedloge. Tim se pravom često služio i Posilović.

7 Josip BUTURAC, *n. dj.*, str. 66-67; Agneza SZABO, Juraj Posilović 1894.-1918., *n. dj.*, str. 481-486; poglavlje Senjsko-modruški biskup, str. 482-482.

samo novi misal.⁸ On sam kupio je siromašnim župama nove staroslavenske misale, Parčičeve, a u biskupsko je bogoslovno učilište uveo "katedru za liturgički jezik staroslavenski" i odredio da ta disciplina (staroslavenski jezik) bude i predmetom župničkog ispita za sve kandidate njegove biskupije. Upravo zbog tih njegovih odluka, brojni su pisci isticali kako je ime biskupa Posilovića ubilježeno zauvijek "zlatnim slovima u povijesti biskupije senjsko-modruške, kao i cijeloga hrvatskoga naroda. Kako su isticali, uz Grgura Ninskog i Filipa Senjskog vazda će spominjati dok bude Hrvata i ime biskupa Jurja Posilovića."⁹

Međutim, relevantna povijesna građa i literatura govore da je posao tiskanja novog Parčičeva misala, zajedno s pripremama, trajao više godina. Već od ranije i sam je biskup Strossmayer sa suradnicima, i to pod vodstvom Franje Račkoga, radio na proširenju uporabe glagoljice i na njezinoj afirmaciji. Oslanjao se pri tome na glasovitu encikliku pape Lava XIII. *Grande munus* (teška služba) koja je objavljena 1880. godine u čijoj je redakciji sudjelovao sam Strossmayer, a njezina je bit u sljedećem: objavljuje se štovanje slavenskih apostola Ćirila i Metoda, te ih izjednačuje s drugim apostolima pojedinih naroda – Bonifacijem i Patrikom. Istom se enciklikom potvrđuje i uporaba slavenskog jezika u bogoslužju, što je kasnije, i unatoč političkim problemima, pa i otporu od strane austro-ugarskih vlasti, ipak dovelo do tiskanja novih izdanja staroslavenskog misala, te novog Rimskog hrvatskog obrednika, također i uz već spomenutu papinu pomoć. Naime, politika bečkoga dvora, a jednako i same Ugarske, upravo je strepjela pred opasnošću moguće treće južno-slavenske političke (državne) zajednice unutar dvojne momarhije, a tu je "opasnost" vidjela i u promociji staroslavenskog jezika u liturgiji. Zato se Strossmayer nakon Posilovićeve dolaska na stolicu Senjske biskupije više puta tužio svome prijatelju Franji Račkom da je i Posilović za istu stvar, dakle glagoljsku službu Božju, ali da se boji odrešitije istupiti osobito u pogledu tiskanja novih crkvenih

8 Naime, Parčić je u misal vratio jezik hrvatskih litugijskih knjiga XIV. i XV. stoljeća i time ga očistio od Levakovićevih i Karamnovih rusizama. Usp. Mile BOGOVIĆ, *Veze Zagrebačke i Senjsko-modruške biskupije, n. dj.*, str. 291.

9 Književni časopis *Vienac*, Zagreb, 1894., br. 13., str. 211; *isto* br. 27., str. 421-422; Fran BARAC, Nadbiskup Dr. Juraj Posilović, *Katolički list*, Zagreb 65/1914., br. 18., str. 213-218.

knjiga, ovdje misala, iz straha da se ne zamjeri vladi promadžarskoga bana Khuen-Héderváryja. Međutim, koliko se sam Posilović "bojao" banske vlasti možda najbolje svjedoči činjenica što je Posilović desetak godina prije objavljivanja Parčićeva misala, koji je doduše već više godina bio u pripremi, bio također jedini hrvatski biskup koji se usudio, i unatoč zabrani bečkoga dvora, a time i samoga kralja Franje Josipa I., doći Strossmayeru u Đakovo i kao glagoljaš sudjelovati na posveti đakovačke katedrale sv. Petra godine 1882., i to na staroslavenskom jeziku.¹⁰ Naime, bečki je dvor bio protiv svake upotrebe glagoljice, također i u doba objavljivanja Parčićeva misala (1893.), bojeći se tobože još i ruskoga utjecaja na ova područja. A u kakvom se stanju u pogledu liturgije tada nalazila Senjsko-modruška biskupija, a time na neki način i sam Posilović, doznajemo i iz opširnog anonimnog priloga objavljenog u *Katoličkom listu*, u kojem stoji i sljedeće: "Dakako da ove biskupije imadu starodavni privilegij služiti se u liturgiji staroslovjenštinom ili glagoljicom, ali tečajem vremena, neznam čijom krivnjom – napustila se je sve to više glagoljica, a posegnulo se je pjevati hrvatski sve što se pjeva. Je li to dopušteno ili nije, to na mene dakako ne spada, nu takvoj zlorabi po mojem sudu bi se svakako doskočiti moralo na svoj način, te uvesti jedan ili drugi dozvoljeni jezik liturgički, da vlada svagdje jednaka jednoličnost u liturgiji, a ne ovako 'mixtum compositum' kakvog nigdje nema." A u nastavku istoga komentara nepotpisani autor kaže i sljedeće: "Crkva je dala i u tom svoje propise, kojih se svi jednako držati moramo, a ne raditi kako se komu svidja, pa ako rečene biskupije imadu privilegij služiti se glagoljicom u liturgiji, to ne znamo za nikakov privilegij, po kojem bi bilo dopušteno pjevajući sv. misu onako pjevati, da pobožnoga čovjeka u crkvi više smućuje, nego li na pobožnost bodri." Osim toga, anonimni autor na neki način zagovara "gregorijanski napjev kao eminentno pjevanje katoličke Crkve", ali ističe da je svećeniku sveta dužnost propisana "obćim crkvenim propisom, a ne raditi svojevoljno." Istina, isti autor, anonimni dakako, osvrnuo se na doista veliko siromaštvo pučanstva Senjsko-modruške biskupije. Naime, u samom uvodu svojega

10 Andrija ŠULJAK, Biskup J. J. Strossmayer i ćirilometodsko-glagoljska baština, *Diacovensia*, Đakovo II/1994., str. 288.

priloga doslovno je napisao: "Ja sam prošao nedavno skoro cielu biskupiju senjsku i modrušku, da vidim i ove okolice. One su me više rastužile svojom golotinjom i sirotinjom, nego što su me mogle razveseliti zeleni predieli gorskih i krajiških strana. (...). A tko hoće da vidi na svoje oči siromaštvo naroda u podpunoj slici i ljutu njegovu biedu, kojom se imade boriti, neka dođe ovamo, pa će znati, što je životna borba."¹¹

Međutim, kad je deset godina kasnije konačno izašao novi staroslavenski misal u redakciji Dragutina Parčića, Posilović je u već spomenutoj poslanici svome svećenstvu i narodu naredio da se ubuduće ne smije upotrebljavati "ščavet" nego samo novi misal. Ustvari, Parčić je uz pomoć svojih suradnika u misal vratio jezik hrvatskih liturgijskih knjiga iz 14. i 15. stoljeća i time ga očistio od Levakovićevih i Karamanovih rusizama. Međutim i puk i svećenstvo nerado su prihvaćali očišćeni (Parčićev) misal, jer su se već privikli na upotrebu govornog narodnog jezika u liturgiji - ščaveta. Mnoge je smetala sličnost između jezika Parčićeva misala i jezika pravoslavne liturgije. A i "Očenaš" je u misalu jako sličan onome kako ga mole grčko-istočni vjernici (tj. pravoslavci).¹² Posilović je stoga bio prisiljen dati naknadna objašnjenja. Prema Bogoviću: "Opazilo se, piše on da puk najviše vrijeđa "Oče naš" i u njem riječi "iže cesarstvo" i "hljeb naš", jer tako običavaju moliti grčko-istočni. Valja reći katoličkom puku da grčko-istočni mole svoj "Oče naš" staroslavenski, i zato onako kako se čuje i u našoj liturgiji. No, mi nećemo moliti onako, kako se u Misi pjeva, staroslavenski, nego hrvatski, kako i do sada".¹³ Uz ovo, Mile Bogović također ističe da je biskup Posilović zamolio poznatog filologa Ivana Broza da napiše upute za čitanje staroslavenskih tekstova iz misala, što je ovaj učinio. Dopunio ih je i ponešto ispravio profesor u Senju Ivan Radetić. Uz sitnije preinake

11 *Katolički list*, Zagreb XXXIII/1882., br. 29. Ističem da je anonimni autor potpisan slovom a.

12 Vrijedno je spomenuti da se u službenim izvješćima sve do 1918. godine ne upotrebljava termin pravoslavni već grčko-istočni, kada je riječ o vjeroispovijesti. Pojam "pravoslavni" u službenoj je upotrebi 1918. kada se uvodi i naziv Srpsko-pravoslavna crkva.

13 Mile BOGOVIĆ, *Senjsko-modruška ili Krbvska biskupija*, Zagreb, 2003., poglavlje Juraj Posilović (1876.-1894.), str. 80. Više o tome usp. također Mile BOGOVIĆ, *Staroslavenska liturgija u biskupijama senjskoj i modruškoj u 19. stoljeću i Parčićev misal*, *Riječki teološki časopis*, Rijeka 1/1993., br. 2, str. 209-225. Vrijedno je spomenuti da je isti Bogovićev članak objavio i Ogranak Matice hrvatske u Zadru u posebnom broju Zadarske smotre, koji je u cijelosti posvećen Parčiću. Usp. *Zadarska smotra*, Zadar XLII/1993., br. 3, str. 63-77.

to je godinu dana kasnije objavio u Propagandinoj tiskari u Rimu Dragutin Parčić, dakle 1894. godine, pod naslovom: *Mali azbukvar za pravilno i jednolično čitanje glagoljice iz novih crkvenih knjigah po hrvatskoj recenziji*. Taj Mali azbukvar ima svega 10 stranica.¹⁴

2.3 Umjesto zaključka: Katolički list o novom izdanju glagoljskoga misala

Kao što je spomenuto, i unatoč suglasnosti Sv. Stolice i njezine financijske potpore, kao i tiskanja u Rimu, austro-ugarske vlasti nisu se zbog političkih razloga slagale s tiskanjem novog staroslavenskog misala, sada Parčićeva. Stoga se isti misal, premda je tiskan u Rimu, morao tiskati pod naslovom za ‘porabu Barske nadbiskupije’, koja se tada službeno nalazila u Crnoj Gori, dakle izvan dohvata austro-ugarskih vlasti. I cjelokupna naklada misala morala se predati tamošnjem biskupu Šimi Milinoviću prigodom svečanosti u slavu pedesete obljetnice biskupske službe pape Lava XIII. koja se u cijeloj Crkvi, pa tako i u senjskome sjemeništu slavila 19. veljače 1893. godine.¹⁵ Pri tome je postojalo čvrsto uvjerenje da će isti misal biti korišten i u Hrvatskoj i na području Senjsko-modruške biskupije, ‘što će zavisiti od biskupa, svećenstva i puka’, ali i političkih okolnosti. O nepovoljnim političkim okolnostima, kao i samoj genezi, odnosno mukotrpnosti povijesti nastanka novog staroslavenskog misala, izašlog u redakciji već više puta spomenutog filologa Dragutina Parčića, kao i samog položaja istoga misala nakon njegova tiskanja, možda izvorno najbolje govori također anonimni prilog u *Katoličkom listu* pod naslovom *Novo izdanje glagoljskog misala*, koji je objavljen neposredno nakon njegova tiskanja početkom 1893. godine. Donosimo stoga ovdje isti tekst u cijelosti:¹⁶

14 Izvor cit. ovdje u bilj. 11.

15 Zanimljivo je spomenuti da je prigodom održane spomen-svečanosti u senjskome sjemeništu *Proslav* u slavu pedesetogodišnjice biskupovanja pape Lava XIII. spjevao tadanji bogoslov, kasnije proslavljeni hrvatski pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević, a objavio ga je u cijelosti na uvodnoj stranici *Katolički list*. Usp. god. XXXIV., br. 10.

16 -a- Novo izdanje glagoljskoga misala., *Katolički list*, Zagreb, XXXIV./1893., br. 10., str. 78-79.

“Poznato je i našim čitaocima, da se od nekoliko godina u Rimu tiska nov slavenski¹⁷ misal rimskog obreda ponajprije za porabu barske nadbiskupije u Crnoj Gori, na dalje da se taj misal imao ovih dana dotiskati te službeno predati barskom nadbiskupu, prevriednom ocu Šimi Milinoviću prigodom svečanosti papinskoga jubileja, kod koje je on zastupao crnogorskoga kneza Nikolu I. Kako nas izvješćuju iz Rima misal je zbilja dotiskan.

Ovo novo izdanje (staro)slavenskog misala zaista je znameniti događaj. Ono ponajprije svjedoči kako se Rimaska Stolica ne protivi (staro)slavenskom bogoslužju gdje ono s pravom postoji ili gdje ga viši duhovni razlozi iziskuju. Svjedoči nadalje za sadašnjeg slavno vladajućeg sv. Oca pape Lava XIII. kako i on u tome slijedi vjerno stope svojih predšasnika. Nikolu I. Hadrijana II. Ivana VIII., Inocencija IV. Urbana VII., Benedikta XIV., te prenosi u život svoje velike misli o Slavenstvu, koje je u okružnici “Grande munus” izrazio i divno razvio.

Pošto je ovo novo izdanje slavinskoga misala gotov čin, mogu ovdje ukratko nacrtati njegovu doista zanimivu povijest.

Novo izdanje toga misala potaknuo je bosanski i srijemski biskup J. J. Strossmayer i to još za pape Pija IX. Naš je biskup bio od davna uvjeren da je staroslavenska služba Božja kod katoličkih Slavena jedno od onih sredstava, koji je podoban Istočnu Crkvu, kojoj su stožer sada Slaveni, približiti Zapadnoj. Stoga mu je pošlo za rukom uputiti sv. Stolicu da uzme pod svoju zaštitu Slavensku službu Božju kod katoličkih Slavena. A pošto je tomu mnogo na putu stajala nestašica slavenskih liturgijskih knjiga, imalo se o novom izdanju njihovu najprije nastojati. Ta briga bila je najprije povjerena bosanskom i srijemskom biskupu.

Biskup Strossmayer povjerio je taj posao svome prijatelju kanoniku dr. Fr. Račkome, a ovaj uzeo u pomoć pokojnog Miju Pavlinovića i prof. Ivana Brčića. Taj odbor popunio se prof. dr. V. Jagićem, tada gimnazijskim prof. u Zagrebu, a za savjetan je upitan i filolog Gjuro Daničić.

¹⁷ Upozoravam čitatelja da u izvorniku piše slovinski, ali mi znamo da je to slavenski, pa sam tu promjenu, kao i nekoliko drugih manjih stilskih intervencija radi razumijevanja teksta provela u duhu današnjeg jezika.

Vijećalo se najprije kojim redom i kako da se izdaju liturgičke knjige. U prvom pogledu nije se sumnjalo da treba započeti s najpotrebnijom crkvenom knjigom – s misalom. U drugom pogledu ustanovilo se načelo: da se u jeziku mora vratiti starinska čista slovinska-hrvatska redakcija, od koje su ranija izdanja odstupila. I posao redakcije povjeren je stručnom profesoru I. Brčiću u Zadru, koji si je za pomoćnika uzeo glagoljaša o. Dragutina Parčića.

Međutim nastupile su zamašne promjene. Glavni urednik I. Brčić prestavi se dne 4. travnja 1870. god. U Italiji i Rimu nastao je posvemašnji preobražaj javnih odnošajah. Papa Pio VII. umre 7. veljače 1878. Činilo se, da će pitanje o novom izdanju misala zaspasti. Nu iznese ga na površinu sklapanje ugovora između sv. Stolice i Crnogorskoga kneza Nikole, kod kojeg je hitno sudjelovao i sam Strossmayer.

Knez je Nikola izjavio želju, da se slavensko bogoslužje uvede u Barsku nadbiskupiju. Ovu je želju zagovarao Strossmayer i novi nadbiskup Milinović, a sv. Otac Lav XIII. rado se odazvao toj želji. U međuvremnu Parčić je novo izdanje Misala skoro dovršio, a i sama sv. Stolica rado ga je prihvatila. Prema običaju bila je radnja Parčićeva povjerena odboru, da je ispita, i poslije kad je ocijenjena dobrom, preuzeo je pod Parčićevim rukovodstvom tiskanje sv. Zbor De propaganda fide. U početku se mislilo, da se misal tiska ne glagolskim pismom, već poradi teškoće u čitanju, ćirilskim pismom. Sa strane sv. Stolice nije bilo nikakve poteškoće. Ali kada nastaje poteškoće s drugih strana, o čem nećemo ovdje raspravljati, vratilo se izvornoj glagoljici, kojom su tiskani svi raniji misali.

I novo izdanje misala ustvari se drži latinskog rimskoga obreda, te je popunjeno svimi dodatci novijimi, iza posljednjeg izdanja. U jeziku razlikuje se od starijih slovinskih misala u tom, što je uspostavljen prema napretku slavistike staroslavenština hrvatske redakcije, dok su se posljednja izdanja od nje udaljila više ili manje. Budi mi dozvoljeno za one čitaoce, koji su se tim pitanjima manje bavili, nadovezati kratko razjašnjenje.

Jezik liturgijskih knjiga glagoljskoga pisma, a obreda rimskoga, je tzv. staroslavenški, jest onaj isti koji jest u liturgijskim knji-

gama ćirilskoga pisma grčko-istočnoga obreda kod Srba, Bugara i Rusa. To je jezik koji su uveli slavenski apostoli, sv. braća Ćiril i Metod, a koji zovu neki starobugarskim, a drugi panonskim, prema tome kako misle da se govorilo u staroj Bugarskoj (Makedoniji) ili Panoniji i Moravskoj. Spomenici toga staroslavenskoga jezika, prešavši granicu njegove prave domovine, i došavši u domovinu jezika srodnoga, nisu se kod prepisivanja mogli oteti njegovu utjecaju. I tako su postali razredi staroslavenskih spomenika: (srednjo) bugarski, moravsko-slovački, ruski te hrvatski i srbski ili hrvatsko-srbski. Staroslavenski spomenici hrvatskog razreda pisani glagolicom, nemaju nazala, poznaju redovito samo jedan, jer itd.

Čim su stariji staroslovenski spomenici hrvatskoga razreda, tim su čišći i pravilniji i bliži matici. Takova obilježja nose i liturgijske knjige glagoljske u starim rukopisima. Kasnije udaljuju se od svoga izvora, te su živim govorom jače procijedeni. Ove se pojave pokazuju i u tiskanim izdanjima misala glagoljskoga. Prvo mletačko izdanje god. 1483. koje je sada veoma rijetko, te je iznova ondje god. 1528. trudom o. Pavla Modrušanina preštampano, prislanja se još na starije rukopise. Ovaj misal dao je modruški biskup Šimun Kozičić god. 1531. pretiskati u svojoj tiskari na Rijeci. Trideset godina kasnije (1561.) objelodanjen je misal opet u Mlecima Nikolom Brozićem, župnikom omiškim na Krku. Mnogo je više pučkim hrvatskim govorom prožet misal priređen po jastrebarskom o. Rafaelu Levakoviću, te u Rimu god. 1631. tiskan i kojega je odobrio papa Urban VII.; pa je stoga opet ponovo pretiskan god. 1678. i 1706. Rusizmima je prepleten (prožet) misal koji je tiskan istom 1741. u Rimu, a priređen po splitskom popu Mati Karamanovu. On je proboravio više godina u Rusiji, mislio je da staroslavenski jezik valja na rusizam vratiti. Ovo je izdanje odobrio papa Benedikt XIV. god. 1754.

Prošlo je gotovo 150 godina, a da glagoljski misal nije izdan, a kamoli ispravljen. Kakvo li dakle čudo, da su Crkva u hrvatskom i dalmatinskom primorju ostale bez službenika? Pa je i to djelomice pospješilo propadanje službe Božje na slavenskom jeziku. S druge strane, ova je nestašica izazvala u senjsko-modruškoj biskupiji zloporabu, da se misa pjeva hrvatski i latinski po rimskom misalu i na samovlasnom uvedenom hrvatskom "šćavetu".

Kada se dakle dozvolom sv. Stolice priređivalo novo izdanje glagoljskoga misala, zar se moglo i smjelo jedno od najstarijih samo pretiskati? To bi bio prkos napretku slavistike. Valjalo se povratiti u starije dobro vrijeme, valjalo je uspostaviti staroslavenštinu u hrvatskoj redakciji. To je glavno načelo ustanovio spomenuti odbor: po njemu su novo izdanje priredili Brčić i Parčić – to je načelo odobrila i sv. Stolica.”

Slijedi opširniji odlomak na glagoljskome pismu koji se tiče same glagoljske transkripcije, a nakon toga anonimni autor nastavlja:

“Iz ovih kratkih odlomaka razabrati će imalo vješt čitatelj, da je ovo novo izdanje od svih ranijih mnogo pravilnije, i da nam prikazuje čistu staroslavenštinu u hrvatskoj redakciji. Po tom je ovo izdanje misala i sa znanstvenoga gledišta veoma znamenito, a preč. gosp. Parčiću služi na čast. Katoličko svećenstvo slavenskoga naroda bit će zahvalno sv. Ocu Lavu XIII. za ovaj plemeniti dar.

Ovaj Misal namijenjen je neposredno barskoj nadbiskupiji. No ne sumnjamo da će ga usvojiti i one hrvatske biskupije, u kojim se do sada slavenska služba Božja u crkvi sačuvala. To će zavisiti od biskupa, svećenika i puka. U Rimu uvjereni smo, neće naći zaprijevka. A sada se barem ne mogu izgovarati, da ne ima Misala. Preporučamo ga svekolikom hrvatskom svećenstvu. – a – “